

ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

*Кониський
Олександр Якович*

Української академії наук, посідають Наукове товариство ім. Шевченка у Львові (НТШ) та Українське наукове товариство у Києві (УТН). За обсягом зацікавлень вони охоплювали широкий спектр

*Барвінський
Олександр Григорович*

наукових досліджень, що мали виразно національно-просвітницьку й пізнавальну спрямованість. Засноване 1873 р. у Львові з ініціативи О.Кониського і Д.Пильчикова (на кошти полтавської поміщиці Є.Милорадович) Літературне товариство ім. Шевченка зосереджувало увагу передусім на друкуванні й розповсюдженні серед народу української художньої літератури. У другій половині 1880-х рр. О.Кониський, В.Антонович, Т.Рильський, К.Михальчук звернулися до “галичан” із пропозицією створити наукове видавництво, а для координації діяльності реформувати літературне Товариство в наукове з тим, щоб згодом воно стало “засновником

будущої українсько-руської академії наук”. Зусиллями О.Г.Барвінського було підготовлено й у квітні 1890 р. подано на розгляд загальних зборів статут нового товариства на зразок існуючих слов'янських академій. Однак внаслідок бурхливих дискусій рішення відклали й ухвалили лише в березні 1892 р. Першим головою НТШ став О.Г.Барвінський.

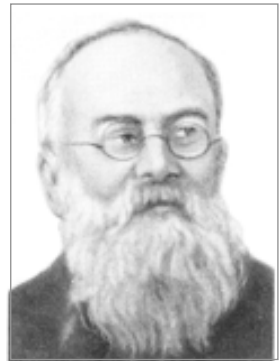
За новим статутом НТШ складалося з трьох секцій – історично-філософської, філологічної і математично-

У другій половині XIX ст. відбувається інтенсивний розвиток наукових галузей знань та їх інституціоналізація. У слов'янських (“недержавних”) народів цей процес набуває також значення як одна з важливих складових їх національного відродження. Виникають Югославська академія наук і мистецтв у Загребі (1866), Польська академія наук у Кракові (1871), Сербська академія наук і мистецтв у Белграді (1886), Чеська академія наук і мистецтв у Празі (1889) тощо.

Визначне місце з-поміж наукових інституцій, що заклали підвалини для наукового товариства ім. Шевченка у Львові (НТШ) та Українського наукового товариства у Києві (УТН). За обсягом зацікавлень вони охоплювали широкий спектр наукових досліджень, що мали виразно національно-просвітницьку й пізнавальну спрямованість.

Засноване 1873 р. у Львові з ініціативи О.Кониського і Д.Пильчикова (на кошти полтавської поміщиці Є.Милорадович) Літературне товариство ім. Шевченка зосереджувало увагу передусім на друкуванні й розповсюдженні серед народу української художньої літератури. У другій половині 1880-х рр. О.Кониський, В.Антонович, Т.Рильський, К.Михальчук звернулися до “галичан” із пропозицією створити наукове видавництво, а для координації діяльності реформувати літературне Товариство в наукове з тим, щоб згодом воно стало “засновником

будущої українсько-руської

*Грушевський
Михайло Сергійович*

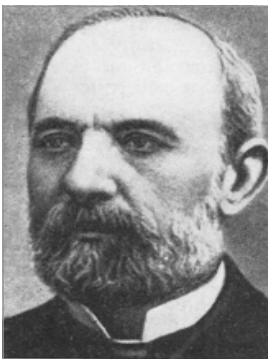
*Кримський
Агатангел Юхимович*

*Вернадський
Володимир Іванович
голова-президент УАН
(1918-1921)*

*Василенко
Микола Прокопович
голова-президент ВУАН
(1921-1922)*

*Левицький
Орест Іванович
голова-президент ВУАН
(1922)*

природописно-лікарської. Засновано друкований орган – “Записки”, редактором яких з 1894 р. став М.Грушевський, а з 1897 р. він очолив НТШ. Активне залучення молодих науковців, удосконалення форм організації наукової роботи, а також меценатська допомога за суттєвою участю, зокрема, відомих київських діячів В.Симиренка і Є.Чикаленка, сприяли тому, що НТШ стає справжнім осередком української наукової роботи і, здобуваючи визнання європейських учених та наукових товариств, починає відігравати роль національної академії наук.

На лівобережній Україні, коли внаслідок першої російської революції втратили чинність офіційні перепони для національної діяльності, розпочалася енергійна робота з метою створення українського наукового товариства в Києві. Члени НТШ на чолі з М.Грушевським наполягали на необхідності утворення осередку, що акумулював би цвіт української науки і спільно з НТШ готував підґрунтя для майбутньої національної академії наук (тепер уже в Києві). Проте на Установчих зборах 27 квітня 1907 р. питання було вирішено на користь Українського наукового товариства (УНТ). Обраний тоді ж головою Товариства М.Грушевський, скориставшись досвідом НТШ, виробив структуру і програму діяльності УНТ. Товариство складалось із трьох секцій – історичної, філологічної і природничо-лікарської. Секції могли створювати спеціальні комісії. Основну категорію членів товариства становили дійсні члени. Умовою для їх обрання була висока наукова кваліфікація, підтверджена друкованими працями (надалі додавалася вимога наявності наукових праць українською мовою). Діяльність товариства полягала в координації досліджень українських учених, проведенні наукових зборів та участі в конференціях, а також у виданні наукових часописів “Записки Українського наукового товариства у Києві”, “Україна” та збірників секцій. Незважаючи на те, що з 1908 р. режим знову вдався до обмежень українства, УНТ зібрало навколо себе авторитетну когорту вчених з різних галузей науки (лише дійсних членів понад 50 осіб) і видало 21 том наукових праць.

Після падіння Російської імперії М.Грушевський порушив питання про статут майбутньої академії на загальних зборах УНТ. Було обрано Комісію для утворення Академії наук, а 3 квітня 1918 р. УНТ звернулося до Міністерства освіти УНР з пропозицією про фінансування заходів щодо реорганізації УНТ в УАН. За концепцією М.Грушевського, національна академія наук мала бути недержавною науковою інституцією, громадським об’єднанням учених. Водночас М.П.Василенко, який за часів гетьманату очолив Міністерство народної освіти, запропонував програму дій у галузі освіти, науки і культури, що передбачала державну організацію наукових досліджень. У ній практично вперше сформульовано намір держави утворити національну академію наук у Києві. Для

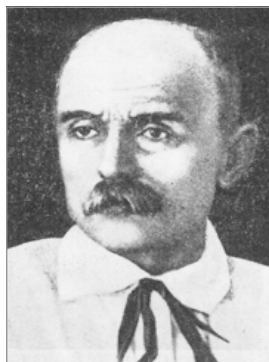
організації УАН М.П.Василенко запросив В.І.Вернадського, відомого ученого й організатора науки, який був палким прихильником створення державної мережі науково-дослідних інститутів.

Перше засідання Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН відбулося 9 липня 1918 р. під головуванням міністра народної освіти М.П.Василенка та за участю членів комісії В.І.Вернадського, М.Т.Кашенка, Г.К.Павлуцького, Д.І.Багалія, Й.Й.Косоногова, Є.К.Тимченка, П.А.Тутковського, О.В.Сперанського, М.І.Туган-Барановського та ін. Були визначені мета й завдання УАН та її специфічні риси – національний характер, визнання рівноправними прикладних дисциплін та автономність, що позбавляла державу безпосереднього втручання у внутрішнє життя академії. Мовою діловодства визнали українську. Додатковою умовою обрання академіків визначили письмову згоду про визнання самостійності української культури й мови.

17 вересня після 23-го засідання Комісія завершила свою роботу. В.І.Вернадському, М.І.Туган-Барановському й А.Ю.Кримському було доручено підготувати пояснювальну записку до законопроекту, остаточний текст статуту і штатний розпис. Закон про заснування Української академії наук у Києві і наказ про призначення першого складу УАН було підписано гетьманом П.Скоропадським 14 листопада 1918 р. із зазначенням, що вони вступають у дію 1 листопада 1918 р.

До першого складу дійсних членів Академії увійшли видатні вітчизняні вчені. До історично-філологічного (першого) відділу – Д.І.Багалій, А.Ю.Кримський, М.І.Петров, С.Й.Смаль-Стоцький; до фізико-математичного (другого) відділу – В.І.Вернадський, М.Ф.Кашенко, С.П.Тимошенко, П.А.Тутковський; до соціально-економічного (третього) відділу – М.І.Туган-Барановський, Ф.В.Тарановський, В.А.Косинський, О.І.Левицький. На Спільному зібранні 27 листопада 1918 р. спочатку відкритим (формування складу кандидатур), а тоді таємним голосуванням одноголосно обрали президентом УАН В.І.Вернадського, неодмінним секретарем – А.Ю.Кримського. Згодом було прийнято текст спеціального листа до М.П.Василенка, в якому, зокрема, зазначалося: “Ви всією душею поклопотали про заснування Української академії наук та й записали нестертими буквами своє ім’я в історію Академії”.

Упродовж грудня 1918 – січня 1919 р. УАН виконувала активну організаційну роботу. Відбулося десять засідань Спільного зібрання, на яких ухвалено рішення про створення перших академічних установ, конкретизовано наукові напрями, організовано відповідні кафедри для всіх дійсних членів УАН із затвердженням обраних у відділах кандидатів на посади директорів новозаснованих інститутів і комісій. В історично-філологічному відділі кафедри розподілялися так: історії України – Д.І.Багалій, арабо-іранської

*Литський
Володимир Ігорович
президент ВУАН
(1922-1928)*

*Заболотний
Данило Кирилович
президент ВУАН
(1928-1929)*

*Богомолець
Олександр Олександрович
президент АН УРСР
(1930-1946)*

*Палладін
Олександр Володимирович
президент АН УРСР
(1946-1962)*

*Патон
Борис Євгенович
президент АН України
(з 1962)*

філології — А.Ю.Кримський, української мови — С.Й.Смаль-Стоцький. Засновано академічні кафедри фізико-математичного відділу: геології — П.А.Тутковський, мінералогії — В.І.Вернадський, акліматизації — М.Ф.Кашенко, прикладної механіки — С.П.Тимошенко. Одночасно відбулися вибори й затвердження на посаду директорів Акліматизаційного саду — М.Ф.Кашенка, Інституту технічної механіки — С.П.Тимошенка. У соціально-економічному відділі організовано кафедри сільського господарства (В.А.Косинський), суспільного права в Україні (О.І.Левицький), порівняльної історії права (Ф.В.Тарановський). Були створені Інститут економічної кон'юнктури та Інститут вивчення народного господарства України, почалася організація Демографічного інституту та ін.

Особливого значення в системі академічної науки надавали першому (історично-філологічному) відділу, що зосереджував свою увагу на дослідженнях духовного життя й культури українського народу. У Відділі було створено 16 кафедр, половина з яких займалися проблемами українознавства. На філологічному підвідділі вивчали історію всесвітнього та українського письменства, загальне мовознавство, арабо-іранську філологію, тюркологію, українську та інші слов'янську мови.

1919 р. за ініціативою С.О.Єфремова засновано Постійну комісію для видання пам'яток новітнього письменства, що ставила за мету кваліфіковану підготовку й видання літературної класики. До комісії запрошено П.П.Филиповича (секретар), В.С.Бойка, М.К.Зерова, А.М.Лободу, М.М.Новицького, П.І.Руліна та ін. Була проведена значна робота, зокрема щодо зібрання й видання літературної спадщини І.Котляревського, П.Гулака-Артемівського, Т.Шевченка. А на початку 1926 р. акад. Д.Багалію було доручено організувати "наукову установу всеукраїнського значення — Науково-дослідний інститут Тараса Шевченка". У листопаді 1926 р. директором Інституту призначено члена президії ВУАН акад. Д.Багалія, вченим секретарем — І.Айзенштока, науковими співробітниками в Харкові — М.Плевака, в Київському філіалі — О.Дорошенка, аспірантами — А.Шамрая і М.Новицького. 14 серпня 1933 р. Інститут Тараса Шевченка було реорганізовано під назвою Науково-дослідний інститут Тараса Шевченка, а 1936 р. постав Інститут української літератури ім. Т.Г.Шевченка АН України.

Підготовлено за матеріалами кн.: Історія Академії наук України: 1918-1993. — К.: Наук. думка, 1994. — 318 с.